

УДК 633.111: 631.5: 631.55

ФОРМУВАННЯ РИНКУ СОЇ ТА ПРОДУКТІВ ЇЇ ПЕРЕРОБКИ В УКРАЇНІ

А.А. Чалий, кандидат економічних наук

Виклики і ризики, з якими зіткнулося світове сільське господарство примушують урядовців і вчених все активніше працювати над коротко- та довготерміновими програмами продовольчої безпеки. За таких умов вітчизняні товаровиробники зацікавлені у нарощуванні обсягів виробництва продовольчого і кормового зерна та олійних культур, оскільки зростає попит на продукти харчування, корми і біосировину.

Формування ринку, ризики, продовольча безпека, ціни, державне формування ринку, конкурентоспроможність.

В сучасних умовах для зернових та білково-олійних культур відкриваються нові, перспективні ринки, а сам ринок стає більш активним внаслідок зростання рівня споживання і можливостей споживачів у різних країнах світу.

Виробництво білково-олійних культур і споживання білка є важливим показником рівня забезпеченості населення основними продуктами харчування. Протягом останнього десятиріччя в Україні спостерігається стала тенденція до розширення посівних площ сої, що зумовлено прибутковістю її вирощування для аграрних підприємств порівняно з іншими

сільськогосподарськими культурами. Увага до проблеми підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та вирощування сої зокрема, зумовлена потребою розв'язання питання зростання дохідності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках.

За таких обставин необхідність дослідження шляхів формування ринку сої та продуктів її переробки набувають для України дедалі більшої актуальності при розв'язанні проблеми дефіциту рослинного й тваринного білка.

Незважаючи на велику кількість і різноманітність ринків, найважливішим є продовольчий, оскільки лише його продукція забезпечує існування людства. Ринок сої – складова ринку продовольства, що являє собою сукупність економічних відносин між суб'єктами господарювання, за допомогою яких здійснюється купівля-продаж сої та продуктів її переробки, відповідно до законів ринкової економіки.

У процесі просування сої від виробника до споживача беруть участь різні підприємства й організації соєвого підкомплексу, сукупність яких характеризує організаційно-технологічну структуру соєвого ринку, що відзначається різноманітністю форм господарювання і власності. Різноманітна гама використання продуктів переробки сої як на кормові, так і харчові цілі приводить до того, що один і той же продукт може бути як альтернативним, так і супутнім для продукції переробки сої. Наприклад, відповідно до закону попиту, збільшення цін на м'ясо призводить до зменшення його споживання, а це, у свою чергу, знижує попит на корми в галузі тваринництва, де як один із компонентів комбікормів використовують соєвий шрот. Водночас, при зменшенні попиту на м'ясо зростає споживання продуктів глибокої переробки сої (текстуратів, концентратів, ізолятів), тобто, в даному випадку, соє- і м'ясопродукти є альтернативними товарами.

Основні чинники, що впливають на формування попиту на ринку сої та продуктів її переробки, такі: а) потреба тваринництва у високобілкових, збалансованих кормах; б) ціни альтернативних та супутніх товарів (м'ясо, молоко, олія тощо); в) платоспроможність населення; г) смаки, уподобання та звички населення. Пропозиція сої та продуктів її переробки формується під дією таких вагомих факторів: а) зміна ресурсних цін. Зростання цін на мінеральні добрива зменшує пропозицію на сою; б) зміна технологій. Впровадження нової технології переробки сої на харчові цілі сприяє збільшенню пропозиції, наприклад, на соєві текстурати; в) зміна податків і дотацій. Щорічна компенсація сільгосптоваровиробникам за посіану сою, а також компенсація з держбюджету за насіння сої високих репродукцій зумовлюють збільшення обсягів виробництва і, відповідно, пропозиції на соєві боби; г) зміни цін на інші товари. Зниження закупівельних цін на білкові інгредієнти комбікормів призводить до збільшення пропозиції соєвого шроту; д) зміна кількості постачальників. Збільшення кількості підпри-

ємств, що переробляють сою, сприяє збільшенню пропозиції продуктів її переробки.

Стратегія державного регулювання ринку сої та продуктів її переробки має ґрунтуватися на прогнозі його кон'юнктури. Прогнозні розробки повинні виявити у всьому ланцюзі ті ланки причинно-наслідкових зв'язків, які можуть призвести до небажаних наслідків і повинні стати об'єктами державного регулювання. Використання сої як кормової культури передбачає методичні підходи щодо прогнозування обсягів її виробництва та переробки на основі коефіцієнтів еластичності споживання населенням продуктів харчування залежно від їх сукупних доходів. З цією метою розробляється прогноз попиту населення на продукти харчування тваринного походження на певний період з подальшим визначенням необхідної кількості худоби для задоволення цього попиту. За умови прийнятої рецептури комбікормів, що містять соєвий шрот, та їх витрат на виробництво 1 тонни продукції, визначають потребу в соєвому шроті, який потім за допомогою відповідного коефіцієнта переводять у необхідну кількість зерна сої.

При розрахунку можливого попиту на сою, крім застосування її як корму для внутрішніх потреб, слід також враховувати можливі обсяги експорту чи імпорту сої та продуктів її переробки, а також використання її на харчові цілі. Крім того, при переробці сої на шрот буде також отримано олію, для якої необхідно передбачати відповідні канали збуту. Крім використання сої в галузі тваринництва на кормові цілі, для України залишається найактуальнішим питанням переробка сої на харчові цілі.

Основними проблемами, що існують на ринку харчових соєпродуктів, визначено такі: а) потреба переробників у сучасному обладнанні для запровадження нових технологій переробки сої і створення конкурентоспроможної продукції; б) низька якість вітчизняного насіння сої; в) відсутність глибоких досліджень у сфері використання продуктів із сої для харчування дітей та лікування, що значно стримує розширення ринків збуту; г) низька поінформованість цільових споживачів про соєві продукти; д) складність позиціювання соєвої олії.

Соя – культура багатопланового використання, яка забезпечує виробництво понад 400 видів продуктів, у т.ч. харчових продуктів для людини та високопоживних кормів для тварин, є важливою сировиною для переробної промисловості, успішно розв'язуючи проблему білка та рослинної олії. Соя здатна підвищувати родючість ґрунту, залишаючи після збирання 60-80 кг/га біологічно фіксованого азоту, і тому є одним з кращих попередників для більшості сільськогосподарських культур. Зокрема, врожай зернових, посіяних після сої, підвищується на 15–20%.

Наведені фактори і показники ефективності виробництва сої показують наявність величезної кількості взаємозв'язків товаровиробників у процесі виробництва, їх розгалуженість за технологічними, економічними і організаційними напрямками, що є основою формування економічних від-

носин у сфері виробництва і реалізації продукції та предметом їх удосконалення.

Функціонування ринку сої та продуктів її переробки сприяє підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та вирощування олійних культур зокрема, що, у свою чергу, забезпечує зростання дохідності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках і сталий розвиток олійно-жирового підкомплексу.

Світовий досвід показує, що регулювання ринку сої можна забезпечити такими способами: запровадженням сезонних ввізних мит, які діють у період збирання врожаю; скасуванням або відстрочкою сплати ПДВ при імпорті насіння цієї культури для переробки; квотуванням або тарифікацією експорту насіння сої шляхом обов'язкового продажу його через аграрні біржі.

За даними експертів, Україна може експортувати близько 450 тис. тонн сої, тому з урахуванням створення насіннєвого фонду, обсяги виробництва сої до 2015 р. можуть досягти близько 5,0 млн тонн. Використовуючи дані про площі ріллі всіх сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські

господарства, а також розраховані бали агрометеорологічних ресурсів, визначили найсприятливіші регіони, які є найбільш перспективними для розширення посівних площ під соєю. За оптимістичного прогнозу включали райони, що мають бал сприятливості агрометеоресурсів понад 73; за песимістичного – понад 68. За рекомендованих параметрів розміщення посівів сої вміст білка і олії, у середньому, може становити: 37,8% та 21,9% відповідно.

Ринок сої знаходиться на ранній стадії свого розвитку, тому зараз він потребує відповідних заходів з боку держави для підвищення ефективності його функціонування, а саме: поліпшення якості та безпечного споживання продукції соєвого підкомплексу, а також організація відповідного контролю через удосконалення законодавчої бази; подолання значного розриву між науковими досягненнями та практичним їх застосуванням; державна підтримка товаровиробників і переробників сої фінансуванням, кредитуванням, стимулюванням розвитку страхування посівів; повноцінне інформаційне забезпечення учасників ринку; розвиток біржової торгівлі.

Отримані результати теоретичних і практичних аспектів формування ринку сої та продуктів її переробки дали змогу зробити такі висновки:

1. Ринок сої – це складова ринку продовольства із сукупністю економічних відносин між суб'єктами господарювання, за допомогою яких здійснюється купівля-продаж сої та продуктів її переробки відповідно до законів ринкової економіки. Характерними особливостями вітчизняного соєвого ринку є: тісний зв'язок із ринком тваринницької продукції від супутнього (у вигляді кормів) до конкуруючого (у вигляді харчових соєвих біл-

ків); найбільшим попитом на ринку продуктів переробки сої користується шрот, а не олія; складність позиціювання соєвої олії, яка є нетрадиційним продуктом для українського споживача; недостатня і суперечлива поінформованість споживачів щодо продуктів глибокої переробки сої (текстуровані білки, борошно тощо).

2. Виробництво сої в Україні до 2015 р. необхідно довести до 5,0 млн тонн. Прогнозування обсягів виробництва сої та її переробки здійснено залежно від еластичності попиту на продукти тваринництва з урахуванням використання сої на харчові цілі та кон'юнктури зовнішнього ринку. Нарощування обсягів виробництва сої до прогнозних параметрів дасть змогу переробляти її великими партіями на спеціалізованих заводах, що значно поліпшить якість продуктів переробки сої, і відмовитися в майбутньому від імпорту. Вирощуючи екологічно чисту та генетично немодифіковану сою, Україна забезпечить конкурентні переваги на світовому ринку, що дасть можливість експортувати 450 тис. тонн товарної сої та 330 тис. тонн соєвої олії.

3. Для формування ефективного ринку сої та продуктів її переробки необхідна обґрунтована державна підтримка, яка передбачає:

- подолання значного розриву між науковими досягненнями і практичним їх застосуванням за рахунок створення при Центрах наукового забезпечення агропромислового виробництва консультаційно-інформаційних груп (пунктів, центрів) з питань вивчення та збільшення обсягів вирощування альтернативних олійних культур, таких як соя, ріпак та інші;
- підтримку товаровиробників, які вирощують сою в зоні її гарантованого виробництва, і переробників за рахунок удосконалення фінансування, кредитування та оподаткування;
- створення рівних умов для вітчизняних переробних підприємств і експортерів введенням експортного мита на сою, що дасть змогу формувати великі партії для збільшення обсягів переробки сої на спеціалізованих заводах і, відповідно, значно поліпшити якість соєвого шроту й олії;
- фінансування страхування посівів сої на територіях, що належать до зон гарантованого її виробництва; введення обов'язкового страхування посівів сої для господарств, які перебувають у зоні високого ризику, що дасть змогу зменшити обсяги відшкодування їхніх збитків за рахунок господарств, які знаходяться в зоні невисокого ризику і не потребують страхування;
- створення інформаційно-маркетингової мережі олійно-жирового підкомплексу з метою стабільного забезпечення всіх учасників ринку достовірною інформацією.

Список літератури

1. Бабиц А. Соєвий пояс і розміщення виробництва сої в Україні / А. Бабиц // Пропозиція. – 2010. – № 4. – С. 52–54.

2. Бабич А. Соя – стратегічна культура світового землеробства XXI століття А. Бабич // Пропозиція. – 2006. – № 6. – С. 44–46.
3. Беляєв О.В. Економічна ефективність зон, придатних для вирощування сої в Україні / О.В. Беляєв // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2005. – № 1 (18). – С. 225–229.
4. Беляєв О.В. Проблеми становлення соєвого потенціалу України / О.В. Беляєв // Агроінком, 2005. – № 3–4. – С. 55–58.
5. Березівський П.С. Впровадження внутрішньогосподарських організаційно-економічних механізмів забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств П.С. Березівський // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 52.
6. Економіка продуктового під комплексу : навч. посіб. / [В.К. Збарський, В.І. Мацибора, С.М. Рогач та ін.] ; за ред. проф. В.К. Збарського. – К. : НУБіП України, 2012. – 415 с.
7. Жуйков Г.С. Перспективи розвитку виробництва сої на півдні України / Г.С. Жуйков // Зрошуване землеробство міжвід. темат. наук. зб. – Херсон : Айлант, 2005. – Вип. 43. – С. 52–57.
8. Мойсієнко В.В. Агрономічне обґрунтування ролі сої у вирішенні проблеми рослинного білка в Україні / Мойсієнко В.В. // Загальна екологія та агрономія білка, 2010. – № 1. – С. 1–13.
9. Олійник О.В. Цінова еластичність попиту і пропозиції продукції сільського господарства як чинники стабілізації галузі / О.В. Олійник // Агроінком. – 2010. – № 4–6. – С. 13–17.

Вызовы и риски, с которыми столкнулось мировое сельское хозяйство принуждают правительство и ученых все активнее работать над коротко- и долгосрочными программами продовольственной безопасности. В таких условиях отечественные товаропроизводители заинтересованы в наращивании объемов производства продовольственного и кормового зерна и масличных культур, поскольку растет спрос на продукты питания, корма и биосырье.

Формирование рынка, риски, продовольственная безопасность, цены, государственное формирование рынка, конкурентоспособность.

Government and scientist are required with challenges and risks of the world agriculture to work more active for short and long term programs of food security. Under these conditions the native producers are interested to increase of food and feed grain production and oilseed crops because the food, feed and bioraw material demand is going up.

Market development, risks, food safety, prices, public market development, competitiveness.